

O literární kritice v období budování socialismu

JAK JE TO S KRITIKOU?

Hana Budínová

Na Sjezdu národní kultury řekl ministr školství prof. Zdeněk Nejedlý ve svém obsáhlém referátu mezi jiným, že většina našich kritiků jsou jen kibicové a že neplní svou funkci tvořivých spolupracovníků výkonných umělců. Mluvil o kritice vůbec a nedotkl se zvláště hudebních, činoherních, výtvarných nebo literárních kritiků. Přítomní delegáti odměnili potleskem kritiku kritiky a byla to tato okolnost, která zvláště zapůsobila na řadu posluchačů u radiových přijímačů, kteří očekávali, že v diskusi někdo z kritiků vstane a bude se hájit.

Ta část inteligence, která se stále bojí příznaků omezení tvůrčí svobody, si dokonce zmínku o kritice z tak povolaného místa vykládá v soukromých rozhovorech jako záměrné úsilí potlačit jakoukoliv kritiku nebo ji alespoň „usměrnit“ (rádi používají tohoto výrazu při každé příležitosti, která se zdá být vhodnou záminkou).

Ministrova výtku vyplynula logicky ze současného stavu věcí. Domníváme se však, že jeho příměr, připouštějící několikerý výklad a příliš generalizující, nebyl volen nejšťastněji. Problém kritiky je u nás jistě palčivý a je třeba se nad ním usilovně zamýšlet.

O kritice se psalo odmítavě a mnoho vážných výtek bylo vysloveno na její adresu již dlouho před Sjezdem národní kultury. Stalo se jakousi zvyklostí tvrdit jako něco, o čem se ani nediskutuje, že kritiku nemáme, že o koncertech, divadelních představeních, výstavách a knihách se píše jen povrchní referáty, často neobjektivní a podléhající různým postranním vlivům. Toto tvrzení, jako každé generalizování, je jen zčásti pravdou. Bylo již nejednou poukazováno na to, že během jednoho desetiletí odešly dvě generace literárních a divadelních kritiků: V. Tille, F. X. Šalda, J. Vodák, O. Fischer, a za války J. Fučík, K. Konrád a B. Václavek, a že proto tak náhle pocítujeme mezeru, která vznikla. Tento fakt vysvětluje naši dnešní situaci, ale neodpovídá řešení. Proto by bylo na čase, abychom vykonali přehlídku sil, které k dispozici máme, i když jsou mezi nimi mladé a nezkušené, a počítali s těmi, kteří se kritice věnují jako svému povolání. Ano, naše kritika není na výši. Ale, ruku na srdce, jsou na výši naši výkonní umělci? Například jaké velké dílo krásné prózy nebo jaká velká hra byly napsány po květnu 1945? Myslím, že v hudbě jsme dále, ale v literatuře, románové i dramatické, a ve výtvarnictví jsme teprve na začátku cesty za lidově socialistickým uměním.

Úkol kritiky je ovšem odpovědný, právě v takových obdobích přehodnocení hodnot, hledání nových výrazových prostředků pro vyjádření nové náplně, která vyrůstá z nové skutečnosti. Kritika jakéhokoliv uměleckého oboru musí především mít jasná kritéria, podle kterých hodnotí a posuzuje dílo, s kterým má seznámit budoucí diváky, posluchače a čtenáře. Mimo odborné technické znalosti a vědomosti o dějinném vývoji uměleckého oboru, jímž se zabývá, musí kritik být filozoficky, sociologicky a politicky vzdělaným člověkem, aby mohl dílo posuzovat ve všech souvislostech jeho zrodu a působení, jako subjektivní projev autorův a zároveň objektivní hodnotu, která se svým sdělením stává veřejným duchovním majetkem a daleko přesahuje význam individuálního díla umělce-jednotlivce. Kritik je vykladačem uměleckého díla pro konzumenty umění, má jim je přiblížit a stát se jeho zprostředkovatelem v nejlepší smyslu slova, má ovšem také vyzdvihovat klady a upozorňovat na slabiny, aby tvořící umělec mohl měřit výsledky své práce dobou, v které žije.

Ale kritik musí především být zásadovým a bojovným, musí dovést své názory proboujovat v zájmu věci, které slouží, a nikoliv lidí, kterým posluhuje. Dnes se někteří bohužel domnívají, že „ve jménu svého životního pohodlí“ se musí vyhnout nesmlouvavé kritice určitých autorů nebo podniků, o kterých se předpokládá, že jsou chráněni mocnými politickými přáteli. Tento zjev zcela zbytečně přitěžuje současné české kritice, která nemá zůstat nečinnou a jen přihlížet, nemá se potácet mezi včerejškem

a dneškem a musí mít zcela ujasněny základní pojmy. Naše kritika se musí osvobodit od malosti žabomyší války provinčního města, kde každý zná každého a každý ze zasvěcených předem ví, co má od kterého kritika očekávat. A hlavně, musí přestat chodit se strašákem v hlavě, že „někdy někdo něco odnese“, nebude-li opatrný, protože prý náš nový řád na nás kritiku nechce a nám nezbyvá nic jiného než se vším souhlasit. Není tomu tak! Vinu na tom nese nikoliv jeden výrok ministra Nejedlého, který si jím na existující stav věci právem postěžoval, ale vina je v těch kritikách, kteří posuzují program strany předsedy vlády z malicherného, subjektivistického, maloměšťácky postrašeného hlediska. Jsou obětí preludu, který si sami namluvili, ačkoliv by byli přivedeni do rozpaků, kdyby jej měli konkrétně dokázat. Nechápu, nebo nechtějí pochopit, že nám bylo mnohokrát řečeno z úst nejpovolanějších, že teď potřebujeme více kritiky, nikoliv méně, a že kritika, je-li konstruktivní, chce-li chyby napravovat, chce-li budovat, a nikoliv bořit a sýčkovat, je potřebná, nezbytná a vítaná.

Do řad kritiků nastoupilo mnoho mladých, kteří ještě v některých případech prodělávají učednická léta. Ale to je zdravý proces a má své kladné stránky: nástup mládeže je vždy znamením života a růstu a mladí lidé se mohou snad spíše stát mluvčími současných nových životních pojmů než generace starší. Na poli kritiky pracuje dnes také řada lidí, kteří se již v letech dvacátých a třicátých věnovali tomuto povolání. U nich tedy nelze mluvit o nedostatku odborného vzdělání a nutných zkušeností, z nichž se kritika paušálně a všeobecně obviňuje. Musíme ovšem požadovat na každém kritikovi, aby si uvědomil svou odpovědnost před veřejností a svou povinnost být spolubojovníkem na cestě za novým socialistickým uměním.

Každý poctivý a tvořivý umělec zápasí, hledá, usiluje a někdy i bloudí, než je schopen svým uměním vyjádřit to, co má na mysli, a to, co tak dobře cítí. Ale kritik je na rozdíl od výkonného umělce ten, který se musí umět vžít do umělcovy mentality a chápat, proč své dílo vytvořil takové, jaké je předkládá veřejnosti. Musí umělcovo dílo hodnotit podle toho, co říká a jak citově a ideologicky ovlivňuje ne výlučného estéta, ale dnešního člověka – dnešního diváka, posluchače a čtenáře.

Kritéria našeho společenského života se během posledních deseti let natolik změnila, že měřítká minulosti jsou dnes naprosto zastaralá. Nové kruhy diváků a čtenářů vykonávají svůj vliv, žádají umění, které by k nim mluvilo o jejich vlastních problémech. Tady je nebezpečí, aby naši umělci nemluvili přes hlavy lidí, někam do prázdna, a je úkolem kritiky poukazovat na toto nebezpečí v každém jednotlivém případě a stejně tak poctivě poukazovat na marnost snahy o násilnou politickou tendenci, na umělecké kariérnictví a tvůrčí chudobu.

Vystopovat v každém uměleckém díle jeho upřímnou snahu, pochopit je a přiblížit dnešnímu člověku, hodnotit díla minulosti z hlediska toho, co říkají dnešku, analyzovat, proč se někteří umělci nemohou vymanit ze zajetí minulosti, odhalovat každý pokus o zastření slabin uměleckého díla povrchními ozdobami zmatených politických hesel, to vše je čestným a velikým úkolem naší dnešní kritiky a záleží jedině na kritících samotných, zda jej splní.

V dějinách kritiky existuje slavná tradice bojovných a tvořivých kritických duchů. Bělinskij a Černyševskij, Lessing a Mehring, Šalda a Fischer byli takovými kritiky. Na ně bychom měli navazovat a u nich se učit. (1948)

CO MÁ DĚLAT KRITIKA?

Václav Běhounek

Některou dobu určují náboženští reformátoři, jinou mořeplavci, jinou velká sociální hnutí, jinou velké a převratné technické vynálezy, jinou zase kritika. Tak jsou v lidských dějinách v různých dobách různí ukazatelé vývoje a nelze je dobře navzájem měřit. Společného jmenovatele nalézají kulturní dějiny v sociálním, kulturním a civilizačním pokroku.

Dnešní době se vytýká, že nemá kritiků, ale nejsou to stesky pronášené jen u nás. Zaznamenal jsem před časem výrok jednoho anglického novináře, který celý dnešní svět nazval druhořadým, protože prý v něm jako důsledek války došlo k inflaci koruny. Také naši filozofové a sociologové si již mnohdykrát položili otázku, není-li dnešní rozšíření vzdělanosti na úkor její kvality. Hodnotí se přitom fakt, že národy jako celky jsou v důsledku politické i hospodářské demokracie – a s ní postupující demokratizace vzdělání – kulturně vyspělejší, ale že zato ubývá takzvané kulturní elity. Americký sociolog ruského původu Sorokin se dokonce hrozí nedostatku hodnotných lidí v politice, ve vědě i v umění a říká, že to patrně společnost donutí, aby hledala vedoucí lidi jiného typu. Nevím,